

Borsi változások Egy krónika folytatása

I.

1959-ben Sütő András előszavával jelent meg Simon Magda *Borsi krónikája*. A szerző képeket villantott fel a Bihar megyei falu életéből; a kollektív gazdaság első éveinek történéseit emelte — most már, bizonyos távlatból látva — valóban a krónika rangjára. Kár azonban, hogy nincs más forrásunk is e munka mellé, mert a *Krónika* riportokból egészül eggyé, olyan műfajból, amely egymagában alkalmatlan egy korszak mélyebb láttatására. Magam is több mint húsz éve „riporterkedem”, ismerem tehát a műfaj korlátait, buktatóit; szubjektív látásmód és itélkezés, pillanatnyi hangulat és az aktuális sajtópolitikai elvárás érvényesül benne, s ez utóbbi folytán a tények „szükségletek” szerinti szűrése, válogatása, kiemelése vagy mellőzése, esetleg mindkettő egyszerre. A tsz történetének valóban megpróbáltatásos és egyidejűleg „hősiesített” első évtizede után immár kettő is eltelt. Nem kevesebb gonddal. Mert a lényegibb, általános történések a gazdaságok életében is éppen ebben a hosszabb időszakban, 1962-től, a szövetkezetesítés befejezését követően zajlottak.

Bors község határos Nagyváraddal. Különleges körülmény. Mert... A „Réti expressz” már nem a hajdani réten át zörög: a városperemi kis Rogerius utcától kezdődően blokknegyed nehezedett a bolgárkertészetek, szántóföldek helyére. Rogerius neve átvonódott a több tízezer lakosú új telepre, amelyet aztán a hivatatlanság (minthogy a Rogerius nevet idő múltán nem találta megfelelőnek) Nyugati negyeddé keresztelt át. A Nyugati negyedtől nyugatra levő borsi szövetkezet pedig, amelyet előbb Dózsa Györgynek hívtak, később a Rásárit (Napkelet) nevet kapta. Emlékké lett, elég gyorsan, „a mi kis gyárunk” fogalma, becéző kifejezése, mert az új ipartelepítés a Borson átvezető nemzetközi út jobb oldalán mutatta meg fölüeny arányait; itt nőttek ki sorjában az óriások: a timföldüzem, a hőerőmű, az Alfa, a cukorgyár, s új, korszerű csarnokokat kaptak itt a Sinteza vegyi művek, a járműszerelevénygyár részlegei. A Pece-parti város munkaerőt felszívó ereje eddig soha nem ismert méretűvé fokozódott. Majd, hogy az állami mezőgazdaság is ezekhez a perspektívákhoz igazodjék, baromfitelepet és közel 100 hektáros üvegház-komplexumot építettek ki. Ezekkel az objektumokkal a város elérte a Borshoz tartozó Biharszentjánost. A láncolódás valamiféle utólagos köldökszínorrá lett, a köldökszínőr-funkció mindenfajta következményével. Bors falvai, s főként Szentjános, a város előszobáivá rangosultak. Vagyis vonzásterületté. Sok szilágysági — kárásztelki, bagosi, borzási — adott túl otthoni ingatlanán, s telepedett meg itt. Ez már a *Krónika* utáni krónika anyaga. Olyan történéssorozat, amely szövésében sokkal sűrűbb, ritmusában többszörösen gyorsabb, s kihatásai-ban ma még talán fel se mérhető.

Négy falu alkotja a községet: Bors, Biharszentjános, Kísszántó és Nagyszántó. Régi helységek mind. A községközpont neve először 1215-ben, *villa Burs*, a Szentjánosé ugyanabban az évben *praedium monasterii Sancti Joannis Baptiste*, a Kísszántóé 1219-ben *villa Zamtou*, a Nagyszántóé pedig 1291—1294-ben *villa Petrii filii Vrdug* (= Ördög fia Péter faluja) alakban tűnik fel. Minthogy az okleveles gyakorlat nem kísérte kezdettől a településtörténetet, bizonyosra vehető: valamennyi helyet sokkal előbb megültek, mint ameddig történetük írásosan adatolható. Hogy milyen századokat vészeltek át e falvak, jellemző: határukban több, velük egyidőben keletkezett, de elpusztult település emléket őrzik a helynevek, mint *Kiszomlin*, *Nagyzomlin*, *Régeny*, *Régeni föld*, *Kísszeben*.

Bors, Kis- és Nagyszántó 1962 óta egy szövetkezetet alkot. Előbb külön-külön gazdálkodtak. Ez bizonyos mértékben meg is nehezítette a kutatásomat. A régi

statisztikai kimutatásokból sok el is kallódott. Több mint 30 év alatt gyakran változtak az adatszolgáltatás hivatali eljárásai, szempontjai is, az első időszak nyomtatott úrlapjain alig van valami abból, amit a maiak tüntetnek fel. Később kezdődött el, s még jelenleg sem mindenre terjed ki az önköltségszámítás. Így még az utolsó tíz év is több tekintetben nehezen adatolható. Egyszerűen semmiképpen sem.

Elsőnek Bors falu alakította meg a községet, 1950. február 26-án. A jegyző-könyvet 104 család irta alá. Hogy kik? Simon Magda riportkötetéből is tudjuk: Bors „mozgalmi falu“ volt, Váradra bejáró tejesemberei, kubikosai kommunistákkal kerültek kapcsolatba, s hazafelé tértükben a párt illegális nyomtatványait hozták a bádognakannak alján. A harmincas évek derekán cseplősztrájkokról is tudunk. A közös gazdálkodás gondolati magvait nem volt nehéz elhinteni itt. Egy 1960-ban nyomtatott füzetecske szerint a felszabadulás előtt a faluban 88 teljesen föld nélküli s 105 kevés földdel rendelkező családot tartottak nyilván. „Ezek képezték a község lakosságának mintegy 70 százalékát. Olyan szegény sorban tengődő emberek voltak ezek, akik kora tavasztól késő ősziig a káptalanok [a nagyváradi káptalanról van szó] birtokain meg a nagyváradi szőlőhegyen próbálták megkeresni a betevő falatot.“ A háború utáni földreform sokban módosított a helyzeten. Egy 1949. január 20-án keltezett, majd ugyanaz év szeptember 10-én, tehát a gazdaság megalakulása előtt pár hónappal hitelesített (családokra, belterületre és a külterki parcellákra kiterjedő) telekkönyv pontos adatokat szolgáltat a birtokviszonyokról. Eszerint Bors összföldje 2226 hold és 499 négyzetöl (ma: 1281 hektár és 16 ár). A parcellák száma 3019, ebből 605 a belterületre esik, a többi határreszenként így oszlik meg: Szülfadűlő 91, Szomjúhát 555, Homokos 65, Almás 153, Veresfűz 165, Kártyás 71, Pálhalm 119, Sárgódör 206, Ördögárok 567, Nagyzomlin 345, Artánd 77. A parcellák nagy száma a sok-sok apró birtokra utal. Az említett telekkönyv a területeket használati módjuk alapján is összegezi. Eszerint szántó 889,15, kert 61,25, kaszáló 57,03, szőlő 5,59, legelő 166,12, a jövedelmi adó alá nem vethető birtokrész pedig 102,02 hektár. A megoszlásból a gazdálkodás ágazataira lehet következtetni, arra, hogy a szántóföldi növénytermesztésnek és állattartásnak volt itt döntő szerepe, mint ahogy a nagyüzemiség következő időszakában is ezekre kellett alapozni. A többi adatokra nem térhetünk ki, feldolgozásuk külön könyvbe kívánkoznék; jól tükrözik e nagy fordulatot megelőző birtokviszonyokat, a falu társadalmi helyzetét is.

1980. július 1-én, amikor a községi néptanács összeállította a mezőgazdaságban foglalkoztatottak munkaerőmértékét, 57, más megyéből jött személyt vettek nyilvántartásba. E szám csak az aktív népességhez tartozók kategóriáját öleli fel, s nem foglalja tovább e kategóriát munkahelyek (ipar, mezőgazdaság stb.) szerint, tehát nem derül ki sem a nem Biharból származottak teljes száma, sem pedig az, hogy a foglalkoztatottakból hánynak szolgál csupán lakhelyeül a község. Az 1956. február 21-én tartott népszámláláskor Borsnak 1175, Szentjánosnak 1347, Nagyszántónak 629, Kisszántónak 526 lakója volt, a mai községben tehát 3617 lélek élt. 1975. december 31-én 3830, 1981. október 1-én — a községi orvosi rendelő adata — 4125 lélek. A népesség száma tehát növekvő irányzatot mutat. Ebben a belső természetes szaporodáson kívül szerepe van a város közelségének, Szentjános előszobává rangosulásának. Igaz, a más megyéből való kitelepedés mellett egy másfajta folyamat is lezajlott: a szülők sorra vettek blokklakásokat gyermekeiknek bent a városban. 1972—1980 között a születések és elhalálozások arányát a következő abszolút számok mutatják: 1972: 32, 37; 1973: 57, 36; 1974: 73, 43; 1975: 63, 36; 1976: 50, 41; 1977: 54, 31; 1978: 70, 35; 1979: 65, 36; 1980: 60, 51. 1976—1980 között az 1000 lélekre számított gyarapodás így alakult: 1976: 8; 1977: 8,2; 1978: 8,5; 1979: 7,25; 1980: 10,8. A munkaerő ágazati megoszlásában a szembetűnő változások a hetvenes években történtek. Míg 1973-ban az iparban foglalkoztatottak száma csak 144 volt, 1980-ban már 453. Ugyanebben az időszakban az építkezéseknél dolgozóké 72-ről 128-ra nőtt. A nagyobb változás 1973—1975 között következett be. Ekkor különösen sok nő pártolt el az őstermeléstől, illetve a házimunkától. 1973-ban még csak 51 nő dolgozott Váradon, két évvel később már 260, s számuk túl is haladta a férfiakét. Ez a könnyűipar felvevőképességének a meg-növekedésére utal. A változás azonban nem fordította meg, le sem állította itt a tsz-munka elnöiesedését. Az évtized második felében az ingázás méretei tovább fokozódtak, 1975-ben 702 személy járt be a megyeszékhelyre dolgozni, 1979-ben már 812. Következésképpen: a község lakóhely-funkciója nagyjából maradt a régi, de munkahely-funkciójából veszített. Mindezek folyamánya, hogy a mezőgazdaságból élő dolgozók száma 1973—1980 között 1566-ról 1116-ra apadt. Csökkent ugyan a gépesítés, kemizálás nyomán a tsz munkaerőigénye is, de korántsem ilyen arányban.

II.

1962-ig, 12 éven át, Bors falu szövetkezete külön gazdálkodott. Ezt az időszakot — több ok miatt is — külön kell választanunk a következőktől. Más műszaki-anyagi feltételek között folyt a termelés, sajátos légkörben, különösen az elején. A hagyományos munkaeszközök helyét lassúbb ütemben váltották fel a gépek; az első gabonakombájn, amelyet a búzatengerek ezüsthajójának tisztelt az irodalmiaszkodó sajtó, az időszak végén jelent meg; a tervezés átfogása szűkebb szférájú volt, kevesebb mutatószámra terjedt ki; több múltott a helyi vezetés hozzáértésén, s itt jól gazdálkodtak. Hírnevet könnyebb volt szerezni. Ezért írhatta Simon Magda: „Bors nem akármilyen falu.“ Az első belépőket 1952-ben újabb 137 család követte. 1961-ben a szövetkezetet 293 család alkotta, s az 1949-ben telekönnyvezett 1281 hektárból 1045 volt közös művelés alatt. Az egyéni gazdálkodás szintjeihez mérten jelentékenyen megnőtt, de mindvégig ingadozó maradt a főbb növényi kultúrák hozama.

1. táblázat

	Hektárhozamok (kg)					
	1951	1953	1955	1957	1959	1961
Búza	2300	2 050	2160	2 063	2 531	2 050
Kukorica	5805	5 217	3740	2 930	3 423	3 853
Cukorrépa	—	17 642	—	33 153	27 145	22 416

Megjegyzés. 1955-ig a kukorica hektárhozamát csöves termésben mérték, ezért feltűnően magas.

A búza átlaga, a táblázatba fel nem vett éveket is alapul véve, ebben az időközben 1936,6 kiló volt. Borson korán felismerték Nagyvárad növekvő zöldségkeresletét, s a nagyüzemiség keretei között is kertészkedni kezdtek. Kisebb üvegház épült. Ez a ma is működő üzemág jól fizetett, s noha kis területet foglalt el, megváltoztatta a szövetkezet jövedelmi szerkezetét.

2. táblázat

A jövedelem szerkezete lejben

	1958	1959	1960
Összjövedelem	1 809 653	2 363 289	2 932 295
Növénytermesztés	576 783	863 653	1 134 959
Állattartás	361 431	498 236	657 487
Kertészet	537 800	685 354	903 257

1960-ban tehát a zöldségesből származó bevétel több mint 30 százalékát tette ki az összbevételnek. (Ma az arány a sokkal nagyobb terület ellenére is kisebb.)

Már ebben az időszakban is viszonylag jól tudott fizetni tagjainak a gazdaság. 1950-ben és 1951-ben, tehát a második pénzügyi reform előtt, 100 lej volt a munkaegettség értéke, majd a beváltást követően 19,60 és 27,71 lej között mozgott. Tíz év átlaga 22,62 lej. Akkor országosan is jónak számított ez az eredmény, hiszen ma is vannak gazdaságok, amelyek nem tudnak ennyit fizetni. A már említett riportból tudjuk, hogy 1959-ben Renge Lajos, aki negyedmagával vett részt a munkában, családtagjaival összesen 887 munkaegettséget teljesített, 2217 kiló búzát, 3548 kiló kukoricát, 265 kiló árpát, 2217 kiló takarmányrépát, 68 kiló cukrot és 14 192 lej készpénzt kapott az évi javadalmaszárban. Kár, hogy ez a füzetecske is a jobb helyzetképpért válogatott a tényanyagból, így nem tudhatjuk meg, mi volt a másik végtel, vagy legalábbis az átlag. E „hézagoktól“ függetlenül igaz: a faluban 1950—1960 között 153 házat építettek, a lakásállomány fele megújult. Ekkor emeltek hajlékot a közművelődésnek, s rendezték be a tisz ma is példásan működő napközi otthonát. Minden időszakban megvannak az anyagi gyarapodás sajátos értékmérői. Borson 1960-ban 20 rádiót, 24 motorkerékpárt, 200 kerékpárt tartottak nyilván. Ma furán hat ezeket leírni, de szükséges mégis: nemcsak külsőlegesen jellemzői voltak egy évtizednek, hanem sokkal hosszabb előbbi korok megítéléséhez s a későbbi változások felméréséhez egyaránt viszonyítási alapul szolgálnak.

Az évtized szövetkezeti életének s általában a falu világának hangulati légköre jóval több érzelmi összetevőből áll, mint ahogy az utólag korabeli cikkekből, riportokból kivehető; a háttér nyersebb, természetesebb színei pedig, furcsa mód éppen a más beállítási törekvések ellenére is megmutatkoznak. Volt akkor tiszta, őszinte lelkesedés a gyökeres fordulatot reálisan ígérő újért, s volt ennek túlzásokat nem nélkülöző mesterségesen is sugallt változata; volt jó szándék, s volt a rosszakarát belemagyarázása az egyszerű bizonytalankodásba; volt rétegi, de nem gyű-

lőletig fajuló elkülönülés, és volt leegyszerűsített, ellentétekre feszítő polarizálás; volt igazságtéves és méltánytalan bánásmód. A kulák megbélyegzés és a vele járó sérelmek még ma is fájhatnak azoknak, akikről nem sokkal később kiderült: ugyanolyan becsült tagjai lehettek volna kezdetől a falu társadalmának, mint azok, akiket esetleg a nem tárgyilagos ítékezés „felkapott”. Borson sűrű volt a vendégyárás. Viszonylagosan jól gazdálkodó szövetkezete folytán reflektorfénybe került, gyakran keresték fel újságírók, fotóriporterek, filmesek. Ennek az a következménye, hogy ha ma valaki a korabeli sajtó alapján képet akarna nyerni a „vidék” életéről, küzdelmes hétköznapjairól, szociális problémáiról, helységek százairól még említést sem találna. Szinte napirenden vannak különféle tapasztalatcserek. Más, hasonlóan jól sáfárkodó egységekből jönnek küldöttségek, nem szövetkezeti falvakból hoznak csoportokat, láttatni a közös gazdálkodás eredményeit. Kétségtelen, hogy az első jó évtized borsi sikereinek, ha áttételesebben is, de megvolt a kedvező hatása a szövetkezeti mozgalomra.

III.

Adán, Bodókert, Cséfán, Dongóhát, Földvár, Ibolyás, Kisasszonyrész, Ködmön, Körtélyes, Diós, Dergénye; Almás, Gogyori, Kőhatár, Poronty, Kenderföld, Nagyforduló: nevek Kis-, illetve Nagyszántó toponimiájából, de immár egy nagyobb gazdaság, összeforrott nagyüzem határából. A három tisz egyesülése húsz évvel ezelőtt történt, amikor országszerte százával alakultak új szocialista nagyüzemek, s befejeződött a szövetkezetesítés. Itt tehát két esemény esett egybe. A két falu termelőszövetkezete előbb az ismeretlenségben húzódott meg. Nem mintha gyengén működtek volna. Eredményeik majdnem a borsiak szintjén voltak. Csak félreestek, rossz volt az út arrafelé, elkerülték a hivatalos látogatók. Az egyesülés zökkenőmentes volt, mert nem egy gazdagabb testvér vett magához két szegényt. Azon kívül, hogy az így megnövekedett gazdaság területe több mint 2500 hektárra terjedt ki, könnyebb lett ésszerű vetésszerkezetet kialakítani, a növényi kultúrákat a legmegfelelőbb földekbe helyezni. A mindig jobb borsi vezetés gyorsan átterjedt a másik két falura, s mivel Kisszántón, Nagyszántón a már említett viszonylagos elszigeteltség miatt kevesebb ember pártolt el az őstermeléstől, jobb munkaerő-egyensúly alakulhatott ki, Bors falu határában több a köves hordaléktalaj és a mély fekvésű, belvízveszélyes parcella (erre utal a többi között a *Homokos, Kákás* helynév), a másik két falu, főleg Nagyszántó fentebb említett tábláinak földje viszont jobb termőképességű.

A három szövetkezetből egygyé forrott gazdaság két évtizedes történetének adatait vázlatolásában a második évtizedre s abból is az utolsó öt évre (tervidőszakra) fordítottuk a figyelmünket. 1971 óta a gazdaság különös erőfeszítéseket tett a termelés hatékonyságának fokozásáért. Az anyagi költségeket, átmeneti ingadozásokkal, több mint 2 millió lejjel tudták növelni. Míg az időszak elején a felhasznált műtrágya értéke alig haladta meg a 300 000 lejt, 1975-ben már ennek a kétszerese volt, 1979-ben pedig 1 170 000 lejt tett ki. Sajnos, 1980-ban a termésfokozók hiánya miatt a ráfordítás kényszerű módon visszaesett, s ennek következménye a hozamok csökkenése volt. Nőtt a gépesítettség aránya a növénytermesztés ágazatában. Ezt a mezőgépi-állomásnak fizetett összegek fejezik ki, felütások szűk másfél millióról több mint kettőre. A kézi munkaerőt jelentős mértékben helyettesíteni tudó gyomirtószerelés viszont nagy ingadozásokat mutat. Míg például 1979-ben 570 000 lejt fordíthattak növényvédő anyagokra, gyom- és rovarirtószerekre, addig a következő évben szűken a felét. E csekély mennyiség hatása is elmaradt a várhatótól, több kapás kézre lett volna szükség, mint amennyivel rendelkeztek. Visszaestek emiatt a hozamok. 1980-ban a termelés értékben így oszlott meg: növénytermesztés 11 096 000, állattartás 7 811 000, ipari jellegű tevékenység 3 901 000, szolgáltatások 430 000 lej. Az össztermelés értéke tehát 23 238 000 lej volt, 3,5 millióval több, mint tíz évvel előbb. Bár közben a tiszta jövedelem is növekvő tendenciát mutatott, sokkal mérsékeltebb arányút, mint a ráfordítások vagy az össztermelés. Nem voltak eléggé ösztönzőek a felvásárlási árak. Termékek sora járt kevés haszonnal, és ráfizetéseket is el kellett könyvelni. 1980-ban egy liter tej előállítása 2,04 lejbe került, az értékesítési ár pedig csak 0,13 lejjel volt ennél több; a hízó marhák súlygyarapodása kilónként 14,90 lejt emésztett fel, a húst viszont 13,50-ért kellett átadni. Ebben az évtizedben, főként az utóbbi öt évben, a vetésszerkezet a „külső tervezés” szerint jelentős változásokat szenvedett. A kenyérgabona, pontosabban a búza helye 1973-tól kezdődően 570 hektárról 400-ra korlátozódott, a kukoricáé egészen szeszélyesen változva elérte 1979-ben a maximumot (656 ha), a cukorrépáé pedig 165 hektárról 245-re terjedt ki. A vetésszerkezettel való kívülről irányított taktikázás vagy a következményei-

ben nem átgondolt, a helyi tényezőket mellőző, sokszor meglepő változtatások — csak egészen futólagosan, egy-egy évben — vezethettek, szükségszerűen elkerülhetetlen buktatókon át, és lassan az országos célok felé. Ha egyáltalán a tények alakulásából ilyesmire következtethetünk. 3. táblázatunk a nagyüzemnek a népesség ellátásában bizonyos helyi, de általánosabban is vehető tényeire utalhat.

3. táblázat

	Hektárátlagok			Össztermék		
	Búza hg	Kukorica kg	Cukorrépa hg	Hús t	Tej hl	Zöldség t
1971	3070	2617	26 401	247,2	9 120,0	1610,5
1972	2949	4313	25 443	244,7	10 996,3	1855,5
1973	3258	4401	25 781	304,2	13 182,7	1581,6
1974	3268	3255	26 316	279,0	11 578,3	1247,1
1975	2624	5384	26 588	281,6	10 767,7	1367,5
1976	3077	4497	31 189	343,6	6 089,1	1569,5
1977	3653	3970	33 266	205,2	5 805,6	1260,0
1978	3885	5073	28 745	424,9	5 652,0	1785,0
1979	2625	4854	20 457	375,9	5 503,0	1301,0
1980	4132	2473	17 143	434,3	4 356,0	1438,0

A termékmennyiségek alakulására az ingadozás jellemző. Ebben több tényezőnek (időjárás, műtrágyaellátás stb.) volt szerepe, de az okok részletező taglalására nem térhetünk ki. Az 1950-es évekhez képest a búza átlaga az utóbbi évtizedben 1936 kilóról 3254-re emelkedett. Jelentősen nőtt a kukoricaé is. A cukorrépa hozama a vetésterület növelésével fordított arányban alakult. Az utóbbi évek átlagait már a hatvanas, sőt az ötvenes években elérték, túlhaladták. Ennek magyarázata: a vetésterületek növelését nem követte a termesztési feltételek javítása, a nagyobb gyökérmennyiséget extenzív úton akarták elérni. A tejtermelés feltűnő visszaesését, illetve a hústermelés fokozódását ezzel párhuzamosan részben a húshasznú állattartásra való áttérés magyarázza.

Az elmúlt ötéves terv időszakában a munkaképes és -köteles taglétszám lényegesen nem módosult. 1977-ben 953, 1980-ban 948 volt. Ami jellemző: az aktív tagság fokozatos előregedése. 1979-ben a 65 éves és idősebb férfiak meg a 60 éves és idősebb nők (tehát azok, akik elérték vagy túlhaladták a nyugdíjas korhatárt) 421-en voltak, 1980-ban 437-en. A nyugdíjas korhoz közeledők — tehát a 60—64 éves férfiak és az 55—59 éves nők — száma 1980-ban elérte a 437-et. A munka neheze a magasabb korcsoportokba tartozókra hárul. Ahogy a „korpíramison“ felfelé haladunk, úgy nő az aktív tagok száma, s azzal együtt a normákban kifejezett teljesítmény is. (Ez a tendencia jut kifejezésre abban, hogy közszégi viszonylatban még 1975-ben 100 hektár földre 56 aktív személy jutott, 1979-ben már csak negyven.)

4. táblázat

Korcsoport	Normatelteljesítmények 1980-ban					
	Dolgoztak	Férfiak Normaszám	Nem dolgoztak	Dolgoztak	Nők Normaszám	Nem dolgoztak
16—29	17	4 000	1	32	6 000	5
30—39	61	17 000	—	67	9 000	3
40—49	51	20 000	1	89	23 000	5
50—54	75	21 000	1	181	25 000	6
55—59	84	20 000	—	182	16 000	10
60—64	109	27 000	2	—	—	—
Összesen	396	109 000	5	551	79 000	29

Megjegyzések. A táblázatba csak a munkaképes és -köteles személyeket vettük fel. Szövetkezeteinkben a munka kötelezősége a 16. életévtől a férfiaknál a 65., a nőknél a 60. életévig tart. A teljesítményeket kikerekített számokban adtuk meg.

Ami még kivehető a táblázatból: a munka elnőiesedése (1980-ban 397 férfi és 551 nő vette ki részét a termelésből). A közös munkához való viszonyulás nem egyöntetű, de a szövetkezet kimutatásainak elemzése jelzi, hogy fokozatosan javuló tendenciájú. Csökkent az azok száma, akik minimális (21—40) normát teljesítettek, azoké is, akiknek teljesítménye 41—80 normával mérhető, nőtt viszont azoké, akiknek 121—160 normát, illetve ennél többet jegyezhettek be évente. Egyszerűbben úgy is mondhatnók: akik dolgoztak, 1980-ban többet vállaltak, mint az előző években.

Teljesítmények normakategóriák és nemek szerint 1976—1980

		Normakategóriák						Összesen	
		21—40	41—80	81—120	121—160	161—200	201—300		300-on felül
1976	F	22	14	11	21	29	65	265	427
	N	59	60	65	79	57	40	13	373
	Ö	81	74	76	100	86	105	278	800
1977	F	5	7	10	17	32	47	250	368
	N	17	24	59	90	134	93	137	554
	Ö	22	31	69	107	166	140	387	952
1978	F	4	5	6	15	28	59	264	381
	N	7	10	60	109	151	98	159	594
	Ö	11	15	66	124	179	157	423	975
1979	F	1	2	3	12	23	48	286	375
	N	1	7	61	110	158	91	161	589
	Ö	2	9	64	122	181	139	447	964
1980	F	1	2	1	23	47	51	272	397
	N	1	4	73	109	131	179	54	551
	Ö	2	6	74	132	178	230	326	948

Rövidítések: F = férfiak, N = nők, Ö = összesen.

A konvencionális munkanorma értéke fokozatosan, de mérsékeltén növekvő irányzatú. Míg 1952—1961 között — tíz év átlagában — 22,66 volt, 1962—1970 között 27,21 lej. Nőtt a következő, utolsó időszakban is, 1975-ben 40,66 lejt tett ki, majd kisebb átmeneti visszaesés után 1980-ban ismét 40,12 lejre emelkedett. Az 1972—1980 közötti időszak átlaga 36,81 lej. A hetvenes években differenciálódtak a javadalmazás formái; meghonosodott a globális akkord (részes művelés) és a szavatolt jövedelem az állattartásban. Az új ösztönző rendszernek itt is jobb hozzáállás volt az eredménye.

6. táblázat

Javadalmazás 1977—1980 között

		Jövedelmi megoszlás és a személyek száma				Összesen
		5001—7000 lej	7001—9000 lej	9001—12 000 lej	12 000 lejen felül	
1977	F	17	32	47	250	346
	N	90	134	93	137	354
	Ö	107	166	140	387	700
1978	F	15	28	59	264	366
	N	109	151	98	159	517
	Ö	124	179	157	423	883
1979	F	3	23	48	286	360
	N	44	158	91	161	454
	Ö	47	181	139	447	814
1980	F	8	43	51	272	374
	N	49	131	179	54	413
	Ö	57	174	230	326	787

Megjegyzés: A táblázatban be nem mutatott legalsó jövedelmi kategóriák vizsgálata azt mutatja, hogy az azokba besoroltak száma ebben az időszakban is csökkent.

E táblázat alapján nem nyerhetünk teljes képet a tagok jövedelmeiről, mert a falvak lakóinak más jelentős, ám nem nyilvántartható külön bevételi forrásai is vannak: a háztáji szerződéses jószághizlalás, a váradi szabadpiac serkentette kártészkedés (ez utóbbi főleg a külön gazdaságot alkotó szentjánosiaknak jár haszonnal). Sokan vállalnak idény jellegű munkákat is, így az állami gazdaságban, az üvegházkomplexumban, az Avicola baromfitelepein.

Nem túlzás: ezekben az évtizedekben teljesen megváltozott mind a négy falu képe, külsőlegesen és közelről — lényegileg — tekintve is. 1950—1980 között 900-

nál több új ház épült. Átalakult az építkezési mód, megváltozott a felhasznált anyagok aránya, új anyagokat vettek igénybe. A régi nádfedeles házakból csak pár maradt. Már az első évtizedben villamosították mind a négy helységet, s bekapcsolták az utolsót is a telefonhálózatba. Összesen 32 kilométeren öntöttek beton gyalogjárót, az utcák hosszából ma 6 kilométer aszfaltozott, s műút köti össze mind a négy falut, 17 kilométer hosszúságban. 1950-ben még 8 tanteremben folyt az oktatás, 1980-ban — két új iskola felépültével — 24-ben. Igaz, Kisszántón az alacsony gyermeklétszám miatt csak az osztatlan rendszerű tanításra van lehetőség. Nagyszántón egyetlen tanerő egyetlen teremben négy osztály gyermekeivel foglalkozik párhuzamosan. A fogyasztási szövetkezet hálózata a város közelsége ellenére is kiterjedt: míg 1950-ben 4 kereskedelmi egység (kisebb vegyesbolt) volt, 1980-ban 11 (jobbára szakosított) üzlet, s ezenkívül 11 különféle szolgáltatási egységet is berendeztek. Az üzletek árforgalma 1977—1980 között évi 12 248 000 lejről több mint 15 millióra nőtt. Az utóbbi adatok azonban nem tükrözik a vásárlóképességet. A falvakból bejárnak Várad nagyobb szaküzleteibe, különösen a legközelebbi Szentjánosról. A közétkeztetési egységek forgalma nagyarányú növekedést mutat. 1977-től 1980-ig az évi 2 911 000 lejről 6 138 000-re nőtt, tehát megkétszereződött. Lévén azonban, hogy falatozónak nevezett kocsmákról és kávézókról van szó, a forgalom ilyen alakulása, sajnos, elsősorban az italfogyasztás növekedésével függ össze. Keveset fejlődött a fogyasztói kultúra; az öltözködésben sokkal gyorsabb az ésszerűre való átváltás, mint a táplálkozásban, amelynek ma is a zsírfogyasztás a jellemzője. Ezzel függ össze némiképp, hogy gyakoriak a szív- és érrendszeri megbetegedések; a nyilvántartott 250 krónikus beteg közül a legtöbb ettől szenved. Pedig egyébként ma az emberek sokkal hamarabb és sokkal gyakrabban fordulnak orvoshoz, mint valaha. A jobb egészségügyi feltételekre jellemző, hogy általános lett az artézi víz fogyasztása. Ót kutat fúrattak. A két nagy iskola vizellátása vezetékes rendszerű. Faluhelyen országshoz is ritka az olyan szép és műszakilag jól felszerelt sportpálya, mint amilyen a községszékhelyen van.

A tömegtájékoztásban, bár ritkábban, de még ma is előfordul az a hiba, hogy a szövetkezeti falu előnyösen megváltozott arculatát kizárólag a nagyüzemi gazdálkodással, annak eredményeivel kapcsolják össze, vagy csak ebben keresik az átalakulás eredőit. Nos, mint előbb láttuk, 1980-ban a négy faluból 812 személy ingázott, kimondottan a mezőgazdaságban 1116 személy dolgozott (ez utóbbiak közül sokan nem is a helybeli tsz-ekben). A foglalkoztatottak ilyen arányú megoszlását nem lehet nem tekintetbe venni az életfeltételek és életmód váltásainak oksági értelmezésénél, magyarázatánál.

Borson ma ritkább a vendégjárás, mint amaz első évtizedben vagy a második elején volt. Időközben ugyanis falvak száza emelkedtek Bors rangjára, sőt föléje. Hajdan Bors szövetkezete a kevésből vált ki, ma a sokból kiválni jóval nehezebb. Simon Magda igazsága — „Bors nem akármilyen falu!” — érvényét veszítette volna?

Gy. Szabó Gyula

Sántay János: Minerva